

Г. Х. Яворська
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри мистецтвознавства та загальногуманітарних дисциплін
Міжнародний гуманітарний університет
м. Одеса, Україна

Є. В. Тягнирядно
кандидат педагогічних наук, доцент,
Одеський державний університет внутрішніх справ
м. Одеса, Україна

ФЕМЕНОЛОГІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ «ТОЛЕРАНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ» ЯК ПРЕДМЕТ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

***Анотація.** У статті розглянуто феноменологію педагогічної категорії «толерантність майбутніх юристів» як предмет наукових досліджень із різних боків: як філософсько-етичну норму, як принцип взаємовідносин між послідовниками різних концепцій, переконань і вірувань, як метод соціально-політичних рішень і дій, як важливу рису нового напрямку виховання – міжнародного, й також конкретну підсистему суспільства та роль у ній толерантності (у політичній сфері, толерантність і право, толерантність і мораль).*

Розглядаючи толерантність в узагальнюючому плані, автори підкреслюють, що вона є виразником якості культури (моральної, правової, політичної) кожного суспільства, кожного громадянина, незважаючи на вік, стать, етнічну, расову або релігійну приналежність; що вона може мати різні форми: особисту, суспільну (відображення в моралі, суспільній психології, свідомості), державну (відображення в законодавстві, політичній практиці).

Сьогодні існує декілька думок щодо змісту толерантності. Для коректного вживання терміна «толерантність» автори звертають увагу на семантику. Поняття толерантності (від лат. «несу», «втримую», «терплю») не можна змішувати з поняттям терпимості, яке в повній мірі не відображає поняття «толерантність».

На думку авторів, основний постулат толерантної культури – правильне віросповідання кожним громадянином, кожною соціальною групою, суспільством вільно обраних моральних, соціально-політичних, світоглядних переваг, що передбачає лояльне, терпиме, поважливе ставлення до вибору інших. Але толерантність при всьому її суспільному розумінні та значенні сьогодні – це явно не те, чого ми бажали б для себе та оточуючих. Особі потрібно, щоб їй не лише іноді дозволяли бути собою, але й визнавали її гідність, цінували її самотні прояви, їй необхідні повага, співчуття та любов. Толерантне ставлення не може замінити цього всього, але його основне призначення – створити умови та забезпечити людям можливість жити разом.

***Ключові слова:** толерантність, толерантність майбутніх юристів, толерантність і право, толерантність і мораль, толерантність у політичній сфері, Декларація принципів толерантності.*

Усе в житті змінюється – і світи, і народи, і філософії буття. Єдине, що не підвладне часу, що проходить крізь нього, трансформуючись, змінюючи форму, але залишаючись незмінним, – вічні загальнолюдські цінності та чесноти.

Суттєвий брак цієї суспільної цінності у ХХ столітті призвів до того, що людство, окрім значних досягнень у галузі науки і техніки, продемонструвало величезний потенціал руйнації, про який засвідчили дві світові війни, постійні збройні конфлікти, геноциди, екологічні катастрофи.

Саме ця цінність так необхідна нам сьогодні, в часи швидкого розвитку комунікацій, інтеграції і посилення взаємозалежності, дедалі більшої мобільності, масштабних міграцій населення. Сучасні дослідники людських взаємин (М. Вінграновський, О. Майборода, В. Паніотто, А. Паламар, М. Титаренко) називають цю суспільну цінність толерантністю.

Толерантність – історичний феномен, один із важливих чинників еволюційного розвитку людства. Він виник на основі інстинкту самозбереження і поступово набув статусу цінності й норми. Практично у всі часи толерантність була актуальною та жваво обговорювалася науковим співтовариством.

Сучасне уявлення про толерантність, а точніше, визнання її чинником зміцнення миру і захисту від несправедливості, базується на дослідженнях філософів XVI – XVII ст., передусім Вольтера.

Завдяки зусиллям ЮНЕСКО за останні двадцять п'ять років поняття «толерантність» стало однією з фундаментальних світоглядних категорій. За визначенням, яке надається в Декларації принципів толерантності (підписана 16 листопада 1995 року в Парижі 185 державами – членами ЮНЕСКО), толерантність визначається як «повага, прийняття та правильне розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, форм самовираження і способів прояви людської індивідуальності» [1]. Це визначення передбачає терпиме ставлення до інших національностей, рас, кольору шкіри, статі, сексуальної орієнтації, віку, інвалідності, мови, релігії, політичних або інших думок, національного або соціального походження тощо [2].

Сучасна культурна людина – це не лише освічена людина. Цього замало. Це людина, що володіє почуттям самоповаги й поваги до оточуючих. Толерантність вважається ознакою високого духовного та інтелектуального розвитку індивідуума, групи людей, усього суспільства загалом. До того ж толерантність як якість особистості допомагає людині адаптуватися в іншому середовищі до несподівано нових для нього умов життя. Люди, що не володіють цією якістю, виявляють категоричність, нездатність до змін, яких вимагає від нас життя.

Уміння розв'язувати проблеми (професійні, особистісні) – це вміння, яке має бути властиве всім суб'єктам професійної діяльності, в тому числі і юристам правоохоронної системи, особливо міграційної служби. Специфіку цих умінь визначають особливості професійної діяльності юристів-правознавців та юристів-правоохоронців, це і зумовлює актуальність теми.

Мета статті – теоретично обґрунтувати феноменологію педагогічної категорії «толерантність майбутніх юристів», її предмет – зміст і роль толерантності в політичній сфері, праві, моралі й об'єкт – підготовку толерантних майбутніх юристів під час виконання службових обов'язків.

Толерантність як принцип є всеосяжним. Він застосовується і в роботі з громадянами, і в середовищі самих поліцейських, і вдома, і на відпочинку. Помилкою є те, що принцип толерантності можна застосовувати частково, як форму на роботі, а вдома його «знімати». Практика показує, що це не працює, а з часом обов'язково відіб'ється на поведінці працівників міграційної служби (у роботі з біженцями, мігрантами) та поліцейських.

Але толерантність часом теж сприймається в різних контекстах по-різному. На підставі наукових праць Володимира Паніотто з Київського міжнародного інституту соціології та Олександра Майбороди з Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України:

– толерантність означає повагу, сприйняття та розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, форм самовираження та самовиявлення людської особистості. Формуванню толерантності сприяють знання, відкритість, спілкування та свобода думки, совісті й переконань. Толерантність – це єдність у різноманітті. Це не тільки моральний обов'язок, а й політична та правова потреба. Толерантність – те, що уможливує досягнення миру, сприяє переходу від культури війни до культури миру;

– толерантність – це не поступка, поблажливість чи потурання.

Толерантність – це передусім активна позиція, що формується на основі визнання універсальних прав та основних свобод людини. Толерантність у жодному разі не може бути виправданням посягання на ці основні цінності. Толерантність повинні виявляти кожна людина, групи людей та держави;

– толерантність – це обов'язок сприяти утвердженню прав людини, правопорядку. Толерантність – це поняття, що означає відмову від догматизму й абсолютизму, утвердження норм, закріплених у міжнародно-правових актах у галузі прав людини;

– вияв толерантності не означає терпимого ставлення до соціальної несправедливості, відмови від своїх або прийняття чужих переконань. Це означає, що кожна людина може дотримуватись своїх переконань і визнає таке саме право за іншими; що люди від природи своєї відрізняються – за зовнішнім виглядом, становищем, мовою, поведінкою і мають право жити в мирі та зберігати свою індивідуальність; що погляди однієї людини не можуть бути нав'язані іншим [3].

Як свідчить політична практика багатьох країн світу, встановленню толерантних відносин у суспільстві заважають нестача політичної волі, недосконалість законодавства, відсутність стратегії і конкретних дій з боку держав, а також збереження расистських переконань і негативних стереотипів. Сьогодні, як ніколи раніше, стає очевидним, що мир і злагода в сучасному співіснуванні можуть бути досягнені та збережені не за допомогою зброї та конфліктів, а шляхом налагодження взаємовідносин між людьми на основі етичних, моральних і культурних законів [4]. З матеріалізацією ідей Загальної декларації прав людини, толерантності пов'язують надії на виживання людства в новому столітті.

Поняття толерантності формувалося протягом століть, і цей процес продовжується й сьогодні. Адже осмислити проблему можна, якщо чітко окреслити її межу, визначивши горизонти та зміст. Де-

маркація проблеми толерантності – завдання досить актуальне. Розподіл думок тих, хто про неї пише і говорить, досить великий. А саме трактування поняття толерантності інколи має агресивний зміст, особливо на термінологічному рівні.

Для коректного вживання терміна «толерантність» необхідно знати його семантику. Поняття толерантності (від лат. «несу», «витримую», «терплю») не можна змішувати з поняттям терпимості, яке в повній мірі не відображає поняття толерантності, але може набувати протилежного смислу. Дієслово «терпіти» має негативний окрас, тому що передбачає у своїй основі лише зовнішнє втримання свого відношення. Терпіти – означає допускати, миритися з існуванням чогось або когось [5]. Історично та традиційно більше вживалося поняття терпимості як на побутовому рівні, так і в офіційних документах (міжнародні правові документи ООН, Ради Європи) з області прав і свобод громадян, на рівні лексики сучасних політичних діячів. І навпаки, толерантність означає активне ставлення, яке формується на основі визнання універсальних прав і основних свобод людини. Тому можна погодитися, що толерантність – це визнання і повага інших поглядів, переконань, традицій, стилів і практик життя без внутрішнього погодження з ними, а терпимість може обмежуватися і зовнішньою реакцією (наприклад, стриманістю), тоді коли для толерантності необхідним є більш глибокий сенс у вигляді прийняття відмінностей [6].

Якщо говорити про толерантність узагальнено, то слід підкреслити, що вона є виразником якості культури (моральної, правової, політичної) кожного суспільства, кожного громадянина, незважаючи на вік, стать, етнічну, расову або релігійну приналежність. Толерантність може мати різні форми: особисту, суспільну (відображення в моралі, суспільній психології, свідомості), державну (відображення у законодавстві, політичній практиці) [7]. Основний постулат толерантної культури – правильне віросповідання кожним громадянином, кожною соціальною групою, суспільством вільно обраних моральних, соціально-політичних, світоглядних переваг, що передбачає лояльне, терпиме, поважливе ставлення до вибору інших. Але толерантність при всьому її суспільному розумінні й значенні сьогодні – це явно не те, чого ми бажали б для себе та оточуючих. Особі потрібно, щоб їй не лише іноді дозволяли бути собою, але й визнавали її гідність, цінували її самобутні прояви, їй необхідні повага, співчуття та любов. Толерантне ставлення не може замінити цього всього, але його основне призначення – створити умови та забезпечити людям можливість жити разом, навіть за відсутності вказаних моральних чинників [8].

Зараз існує декілька точок зору щодо змісту толерантності. Толерантність як байдужість, що передбачає існування думок, істинність яких ніколи не буде доведена (релігійні погляди, специфічні цінності різних культур, особливі етнічні вірування та переконання тощо). Толерантність як неможливість взаєморозуміння, що обмежує прояв терпимості тільки повагою до іншого, якого неможливо зрозуміти і з яким неможливо взаємодіяти. Толерантність як поблажливість, яка передбачає привілейоване у свідомості людини положення своєї власної культури, тому всі інші оцінюються як більш слабкі: їх можна терпіти, але при цьому одночасно і зневажати. Толерантність як терпимість на основі розширення власного досвіду та критичний діалог, які дозволяють не тільки поважати чужу позицію, але й змінювати її в результаті критичного діалогу.

У 90-ті роки ХХ століття нетерпимість набуває характеру прямого відношення до політики і трактується як загроза миру й безпеці. Правозахисники виступають з позиції трактування толерантності насамперед як подолання всіх форм расизму і расової дискримінації. Окремі автори вважають, що нетерпимість та дискримінація, засновані на ознаках раси, кольору шкіри, національного або етнічного походження, в сучасному суспільстві виражаються найбільш яскраво. Отже, визнання толерантності у широкому сенсі є умовою ефективної боротьби із ксенофобією та расизмом, бо громадянські, політичні та економічні права людини тісно пов'язані з соціальними та культурними правами.

Існує така думка, що толерантність – це ще і терпимість до всього «іншого» та необхідність освічувати суспільство, виховувати терпимість і повагу, знищувати психологічні бар'єри, які сприяють виникненню різного роду фобій. На наш погляд, ця думка щодо визначення змісту поняття та завдань толерантності є найбільш актуальною з точки зору сьогодення, тому що в її основі лежить поняття людської гідності та прагнення довести до суспільства, зокрема й професійного співтовариства юристів, необхідність формування культури толерантності [8].

Необхідно також наголосити, що проблему толерантності може бути розглянуто з різних боків: як філософсько-етичну норму, як принцип взаємовідносин між послідовниками різних концепцій, переконань і вірувань, як метод соціально-політичних рішень і дій, як важливу рису нового напрямку виховання – міжнародного. Слід дещо сказати і про конкретну підсистему суспільства та роль у ній толерантності. Наведемо приклади.

Толерантність у політичній сфері. Сучасна демократична держава забезпечує дотримання прав і свобод людини, підтримує в суспільстві плюралістичний баланс. Таку державу можна назвати толерантною. Але коли плюралістичний баланс суспільства переживає кризу, держава повинна втрутитися і знайти шляхи того, щоб всі його громадяни виконували загальні «правила гри». Толерантність – одне з таких правил, і без останніх, які створюють їй системну підтримку, «працювати» не може. Слід підкреслити, що демократія багата на компроміси, але сама вона не може бути предметом компромісу. Її базові цінності та ідеали складають те, що називають громадянською релігією, світською сакральністю. Тому світська демократична держава повинна захищати ці базові цінності всіма законними засобами. Сьогодні демократія – найбільш динамічна культура буття, але вона теж не без недоліків і протиріч. Тому демократичній державі необхідно витримувати стратегічну установку на створення і підтримку умов формування толерантної суспільної атмосфери. У протилежному випадку «інтолерантне» корегування з профілактичної міри перетвориться на боротьбу проти самих гетерогенних основ самої толерантності. У сучасному глобальному суспільстві окремі демократичні норми (наприклад, права людини) виходять за межі національного суверенітету. Їх захист – справа всього міжнародного співтовариства. Толерантної демократичної держави не існує без толерантних громадян, тим паче, що саме народ – кінцеве джерело її влади і суверенітету. Для держави толерантність ідентифікується як принцип керівництва і засіб управління, для народу – як громадянська добродіяльність, один із показників його політичної культури. У даному випадку добродіяльність – це свідоме і добровільне слідування толерантності як благу та громадянському обов'язку [7]. Пам'ятаючи слова Аристотеля про те, що добродіяльність – це здібність поступати найкращим чином, можна сказати, що толерантність є найкращим виходом із конфліктних ситуацій. Як елемент політичної культури громадян толерантність демонструє нам ще одну свою функцію – бути засобом легітимації відповідних акцій держави.

Толерантність і право. Існує думка, що принцип толерантності необхідно кодифікувати як цивільно-правову норму, і тільки за допомогою такої правової легітимації толерантність може стати передумовою діалогу культур і набуде характер моральної норми. Дійсно, і не треба доводити, що в сучасному суспільстві правові норми – найбільш ефективний інструментарій регулювання взаємовідносин між людьми. Що викликає сумнів? Толерантність, як ми підкреслювали, є продуктом вільного вибору людини, а право обов'язково передбачає у своїй структурі примусові засоби впливу. У такому випадку виникає питання: а чи можна примусити людину до свободи? В умовах, коли питання толерантності починають виходити на перший план, очевидно, що існує перспектива руху від толерантності до права. У самій толерантності можуть сформуватися норми права. Приклад – одностатеві шлюби в деяких країнах. Спочатку це явище (відхилення від вікових традицій) було сприйнято толерантною громадською думкою. А коли суттєві протиріччя щодо одностатевих шлюбів пом'якшилися до відмінностей у точках зору, склалася воля більшості, яка потім і оформилася у відповідний закон.

Толерантність і мораль. На наш погляд, у проблемі толерантності все ж більше морально-етичного початку. У будь-якому випадку (схвалення або засудження) толерантність має свій вихідний моральний сенс, тому що має характер моральної цінності. Але складність морального змісту толерантності полягає в тому, що вона вимагає моральної поваги вибору іншого, але як тоді бути зі своєю власною позицією? У протиріччя вступають досить важливі етичні поняття: повага і самоповага (поважати людину не тільки іншу, але й себе). Що треба? Необхідна передусім свідомість, а потім – емоції, почуття і воля людини, яка претендує на толерантність, або ще – обміркований вибір на основі аргументів. Таким чином, толерантність не дозволяє сіяти ворожнечу, ламати тенденції формування ланцюжка: відмінності – виключення. Вона – не тільки моральний обов'язок, але політична і правова потреба. Толерантність – це добродіяльність, за допомогою якої можливе досягнення миру і сприяння заміні культури війни культурою миру. Толерантність – це ще й питання про те, як за глибоких відмінностей в положенні, статусі, інтересах, поглядах люди можуть улаштувати спільне життя.

Таким чином, урахування цих аспектів і вирішення поставленої мети дозволить нам формувати культуру толерантності як усього суспільства, так і в майбутніх юристів-правоохоронців та юристів-правознавців, зокрема у процесі фахової підготовки в закладах вищої освіти. На нашу думку, потребує вивчення проблема формування комунікативної компетентності майбутніх юристів, де толерантність треба розглядати як критерій сформованості комунікативної компетентності майбутніх юристів до виконання службових обов'язків з різними верствами населення (діти, особи похилого віку, іноземні громадяни, правопорушники тощо).

ЛІТЕРАТУРА

1. Декларация принципов толерантности. *Век толерантности: научно-публицистический вестник*. Москва : МГУ, 2001. С. 131–137.
2. Толерантность и согласие / под ред. В.А.Тишкова, Г.У.Солдатовой. Москва, 1996.
3. Асмолов А.Г., Солдатова Г.У., Шайгерова Л.А. О смыслах понятия «толерантность». *Век толерантности: научно-публицистический вестник*. Москва : МГУ, 2001. С. 8–18.
4. Золотухин В.М. Толерантность. Кемерово, 2001.
5. Риэрдон Бетти. Толерантность – дорога к миру. Москва, 2001. С. 262.
6. Права человека. Толерантность. Культура мира. *Документы*. Москва : МШПЧ, 2002.
7. Солдатова Г.У. Толерантность и интолерантность – две грани межэтнического взаимодействия. *Век толерантности: научно-публицистический вестник*. Москва : МГУ, 2001. С. 90–100.

Г. Х. Яворская, Е. В. Тягнырядно. Феменология педагогической категории «толерантность будущих юристов» как предмет научных исследований. – Статья.

Аннотация. В статье рассматривается феменология педагогической категории «толерантность будущих юристов» как предмет научных исследований с разных точек зрения: как философско-этическая норма, как принцип взаимоотношений между последователями разных концепций, убеждений и верований, как метод социально-политических решений и действий, как важная черта нового направления воспитания – международного, а также конкретная подсистема общества и роль в ней толерантности (в политической сфере, толерантность в праве, толерантность и мораль).

Рассматривая толерантность в узком плане, авторы подчеркивают, что она является выразителем качества культуры (моральной, правовой, политической) каждого общества, каждого гражданина, невзирая на возраст, пол, этническую, расовую или религиозную принадлежность; что она может иметь разные формы: личностную, общественную (отображение в морали, психологии общества, сознании), государственную (отображение в законодательстве, политической практике).

На сегодня существует несколько толкований содержания толерантности. Для корректного употребления термина толерантность авторы обращают внимание на семантику. Понятие «толерантность» (от лат. «несу», «выдерживаю», «терплю») нельзя подменять понятием «терпимость», которое в полной мере не отображает полностью понятия толерантности.

По мнению авторов, основной постулат толерантной культуры – правильное вероисповедание каждым гражданином, каждой социальной группой, обществом свободно избранных моральных, социально-политических, мировоззренческих убеждений, предусматривающее лояльное, терпимое, уважительное отношение к выбору других. Но толерантность при всем ее общественном понимании и значении на сегодня – это явно не то, чего мы желали бы для себя и окружающих. Личности нужно, чтобы ей не только иногда разрешили быть собой, но и признавали ее достоинство, ценили, ей необходимы уважение, сочувствие и любовь. Толерантное отношение не может заменить этого всего, ведь его основное назначение – создать условия и обеспечить людям возможность жить вместе.

Ключевые слова: толерантность, толерантность будущих юристов, толерантность и право, толерантность и мораль, толерантность в политической сфере, Декларация принципов толерантности.

G. Yavorskaya, E. Tyagnyadno. Femenology of the pedagogical category “tolerance of future lawyers” as a subject of scientific research. – Article.

Summary. The article considers the feminology of the pedagogical category “future lawyers' tolerance” as a subject of scientific research from different directions: as a philosophical and ethical norm, as a principle of relations between followers of different concepts, beliefs and beliefs, as a method of socio-political decisions and actions, as an important feature of the new direction of education – international and about a specific subsystem of society and the role in it of tolerance (in the political sphere, tolerance and law, tolerance and morality).

Reviewing tolerance in a general way, the authors emphasize that it is an expression of the quality of culture (moral, legal, political) of every society, every citizen, regardless of age, gender, ethnic, racial or religious background; that it can take different forms: personal, social (reflection in morality, social psychology, consciousness), state (reflection in legislation, political practice). Today, there are several perspectives on content tolerance. For correct use of the term tolerance, authors pay attention to semantics. The concept of tolerance (from the Latin for “carry”, “endure”, “tolerate”) cannot be confused with the concept of tolerance, which does not fully reflect the concept of tolerance.

According to the authors, the basic tenet of a tolerant culture is the right religion of every citizen, every social group, society of free moral, socio-political, ideological preferences and provides for a loyal, tolerant, respectful attitude towards the choice of others. But tolerance for all its social understanding and meaning today is clearly not something we would want for ourselves and others. A person needs not only to be allowed to be themselves, but also to recognize her dignity, to appreciate her original manifestations, and to respect, compassion and love. Tolerant attitude cannot replace all this, but its primary purpose is to create the conditions and provide people with the opportunity to live together.

Key words: tolerance, tolerance of future lawyers, tolerance and law, tolerance and morality, tolerance in the political sphere, Declaration of principles of tolerance.